

METAFOR

THE BOĞAZİÇİ UNIVERSITY JOURNAL OF
LITERARY STUDIES

SPECIAL ISSUE:
INTERDISCIPLINARY ECOETHICAL INSIGHTS

We thank Burak Şuşut and FİKA
for designing our cover page...

Kapak tasarımımızı yapan Burak Şuşut ve FİKA'ya
teşekkür ederiz...

METAFOR

Editors and Board of Advisors

Chief Editors

Aslı Tekinay, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Co-editors

Zeynep Sabuncu, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Ayşe Naz Bulamur, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları

Editorial Board

Olca Akyıldız, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Aylin Alkaç, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Ceyda Arslan Kechriotis, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Işıl Baş, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Ayşe Naz Bulamur, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Eda Dedebaş-Dündar, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Tulay Gençtürk Demircioğlu, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Özlem Görey, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Matthew Gumpert, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Nur Gürani Arslan, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Halim Kara, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Özlem Öğüt Yazıcıoğlu, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Veysel Öztürk, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Zeynep Sabuncu, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Aslı Tekinay, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Zeynep Uysal, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Cihan Yurdaün, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları

Advisory Board

Nazmi Ağıl, Koç Üniversitesi
Walter Andrews, The University of Washington
Kristin Dickinson, University of Michigan
Burçin Erol, Hacettepe Üniversitesi
Erdağ Gökner, Duke University
Sibel Irzık, Sabancı Üniversitesi
Mehmet Kalpaklı, Bilkent Üniversitesi
Hakan Karateke, The University of Chicago
Kader Konuk, University of Duisburg-Essen
Esra Melikoğlu, İstanbul Üniversitesi
Mustafa Kemal Mirzeler, Central Michigan University
Emma Parker, Leicester University
Jale Parla, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Meg Russett, University of Southern California
Cevza Sevgen, Boğaziçi Üniversitesi
Selim Sırrı Kuru, The University of Washington
Atilla Silkü, Ege Üniversitesi
Özden Sözüalan, İstanbul Üniversitesi
Baki Tezcan, University of California, Davis
Şebnem Toplu, Ege Üniversitesi

Editorial Assistants

Merve Kansız, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları
Ayşegül Pomakoğlu, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Layout and Design

Cihan Yurdaün, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları

Copy Editor

Leila Braverman, Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları

Table of Contents

Özlem Öğüt Yazıcıoğlu

Foreword -----1

Adem Gergöy

Hayvanını Kuşana[maya]n İnsan: Bilge Karasu Metinlerinin Sevgi Politikası-----5

Defne Demir Türker

Surrounded Land, Unsurrendered People: Native American Peoples and Land Rights from the Past to Present-----25

Emre Koyuncu

Hayvan Konuşabilir mi?: Aristoteles'te Rasyonelliğin Metaforları-----44

Ezgi Hamzaçebi

Varoluş Aralığında Yeryüzü Halleri-----56

Fatih Altuğ

Anlam Pireleri: 1950'lerin Modernist Öykülerinde Hayvan ve Varoluş-----78

Selver Sezen Kutup

Ölümlülüğün Sınırlarında Av ve Avcı: Ve Bir Pars, Hüzünle Kaybolur ve Köpekler İçin Gece Müziği-----101

Authors' Biographies -----115

Hayvan Konuşabilir mi?: Aristoteles'te Rasyonelliğin Metaforları

Emre Koyuncu

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

ekoyuncu@gmail.com

Özet

Bu makale Richard Sorabji'nin Aristoteles düşüncesinin hayvan meselesi açısından Batı felsefesi tarihinde bir kriz anı teşkil ettiği argümanına yoğunlaşmaktadır. Aristoteles kendinden evvelki antik filozoflardan farklı olarak insan-hayvan ayrımını sistematikleştirmeye koyulmuşsa da, ileri sürdüğü rasyonellik temelli ayrımın duyumsama yetisi ile anlama yetisi arasında varsaydığı keskin çizgi, insan dışındaki hayvanların kompleks davranışlarını açıklayabilecek bir çerçeve sağlamaktan uzaktır. Üstelik Aristoteles'in yapıtının bu konuda tutarlı bir pozisyon aldığını söylemek mümkün değildir, zira etik ve politikaya yoğunlaşan çalışmalarında insanlara mahsus olduğunu söylediği kimi yetenek ve özellikleri erken dönem zoolojik çalışmalarında zaman zaman hayvanlara da atfetmektedir. Aristoteles ve kimi Aristoteles yorumcuları bu erken dönemde hayvanları betimlemek ve sınıflandırmak için başvurulan özelliklerin düz anlamlarıyla değil, metafor olarak okunması gerektiğini söylerler. Ancak Sorabji ve Nussbaum gibi günümüz Antik Yunan felsefesi uzmanları, Aristoteles'in temel ilkelerine bağlı kalarak, hayvanların bilhassa tanıma ve hatırlama davranışlarını açıklayabilecek daha güçlü bir kavramsal çerçeve sunmaya gayret ederler. Gelgelelim bu çözümler duyumsama yetisinin kapsamını anlama yetisini model alarak genişletip iki yeti arasındaki sınırı daha da silikleştirmekte ve nihayetinde hayvanların zihinsel kapasitelerini açıklamak için metaforlara başvurma ihtiyacını bertaraf edememektedir.

Anahtar Kelimeler: hayvan meselesi, Aristoteles, rasyonellik, anlama yetisi, duyumsama yetisi

Can the Animal Speak?: Metaphors of Rationality in Aristotle

Emre Koyuncu

Middle East Technical University

ekoyuncu@gmail.com

Abstract

This article focuses on Richard Sorabji's argument that Aristotle constitutes a moment of crisis in the history of Western philosophy with regard to the animal question. Aristoteles was arguably the first philosopher to systematize the human-animal distinction; however, the rationality-based distinction he proposed was far from giving a satisfactory account of complex animal behaviors. Moreover, he is not entirely consistent on the subject. Some of the characteristics that he generously attributes to animals in his zoological works are reserved for human beings in his later works. Aristotle and some Aristotelian scholars insist that these characteristics in the early works should be read metaphorically rather than literally. However, some contemporary scholars of ancient philosophy such as Sorabji and Nussbaum offer an alternative framework to give a better account of recognition and remembering among animals while adhering to the basic tenets of Aristotelian thought. These attempts, however, end up further blurring the line between the faculties of sensation and understanding by modeling the former on the latter, and ultimately, they cannot do away with metaphors in explaining mental capacities of animals either.

Keywords: animal question, Aristotle, rationality, faculty of understanding, faculty of sensation

Gayatri Spivak postkolonyal çalışmalar yazınında çığır açan “Madun Konuşabilir mi?” başlıklı makalesinde gerekli kurumsal yapı ve geçerlileştirme mekanizmalarının yokluğunda madunların konuşabilmelerinin, seslerini duyurabilmelerinin mümkün olmadığını söylüyordu.¹ Hayvanların dil yahut konuşma yeteneğine sahip olup olmadığı sorusunu olumlu yanıtlayma imkânının da benzer kültürel, hukuki ve politik yapı ve mekanizmalar tarafından yok edildiğini söylemek mümkündür. Çeşitli eserlerinde bu tür felsefi manevraları ifşa etmeye koyulmuş olan Jacques Derrida bir röportajında hayvanların dil yeteneğine sahip olup olmadığı sorusuna yanıt verirken dilin yalnızca insanların sahip olabileceği bir yetenek olarak tanımlandığını ve bu koşullar altında hayvanların bu yetenek testinden geçmesinin en başından imkânsız kılındığını vurgular.² Ben de burada felsefe tarihinde aklı ve dili hayvanlardan mutlak biçimde ayırt edilmiş bir insan figürüne mahsus kılmaya yarayan felsefi manevralardan birini bilhassa Aristoteles’e yoğunlaşarak tartışacak, bu manevranın dayanaklarını ve sınırlılıklarını göstermeye çalışacağım. Kuşkusuz bu dayanakların zayıflığından çıkarılacak kesin sonuçlar arasında insan dışındaki hayvanların dil yeteneğine sahip olduğu ya da rasyonel olduğu yer almaz. Zira insan dışındaki hayvanların konuşma yeteneğine ve bu yeteneği mümkün kılan bir anlama yetisine sahip olduğunu kabul ettiğimizde, bu kez insanların anlama yetisi ile ilişkili olarak sahip olarak olduğu diğer yeteneklerin bu hayvanlarda niçin görünürde mevcut olmadığını açıklamakla ve aynı zamanda bu yetenekler temelinde insana tanınan etik ve politik ayrıcalıkların ilgili hayvanlara da tanındığı bir dünyada nasıl birlikte yaşayacağımızla ilgili pek çok sorunu göğüslemek gerekecektir. Bu kabul, söz gelimi, yalnızca insanları bazı hayvanlara yönelik eylemlerinden ahlaki ve hukuki açıdan sorumlu tutmayı değil, aynı zamanda aynı yetilere sahip olduğu kabul edilen hayvanları da eylemlerinden sorumlu tutmayı yahut bu iki yeti arasında yeniden birtakım ayrımlara gitmeyi gerektirecektir. Kısacası insan dışındaki bazı hayvanların dil yeteneğine sahip olduğunu yahut rasyonel olduğunu kabul etmek de reddetmek de bizi bir dizi zor felsefi problemle baş başa bırakır. Bu yazı bunu reddetmeye ilişkin problemlere değinmektedir.

Bilhassa Aristoteles’e odaklanmamın sebebi Aristoteles’in hayvan sorusunun Batı felsefesindeki macerasında çok önemli bir durak teşkil etmesidir. Aristoteles’in Batı felsefesi geleneğinde insanı hayvandan sistematik bir şekilde farklılaştırmaya çalışan ilk filozof olduğunu söyleyebiliriz. Elbette Platon ya da Sokrates öncesi filozoflar düşüncelerini insan-hayvan ayrımının reddi yahut önemsizliği üzerine kurmuş değillerdi, ancak Hakan Yücefer’in “Bir Beden Ne

¹ Gayatri C. Spivak, *Madun Konuşabilir mi?*, çev. D. Hattatoğlu, G. Ertuğrul ve E. Koyuncu (Ankara: Dipnot, 2016).

² Jacques Derrida, “‘Eating Well’, or the Calculation of the Subject: An Interview with Jacques Derrida,” *Who Comes After the Subject?* içinde, ed. E. Cadava, P. Connor ve J.-L. Nancy (New York & Londra: Routledge, 1991), 116.

Yapabilir? Aristoteles'te Hayvanlar, Beden ve Ruh" başlıklı makalesinde belirttiği üzere, Aristoteles öncesi filozoflar hayvan sorusunu birtakım başka felsefî sorunların, doğaya ve evrene ilişkin daha geniş çaplı araştırmaların, fiziğin, kozmolojinin bir alt kümesi olarak ele alıyorlardı.³ Yücefer hayvan sorusunun Aristoteles'te kazandığı özerkliği, Aristoteles düşüncesine belki de bütün gücünü verdiğini söyleyebileceğimiz yeni ruh ve beden kavrayışıyla ilişkilendirir. Aristoteles'e göre, geleneksel olarak kâh canlıyı cansızlardan kâh insanı diğer canlılardan ayırmak üzere müracaat edilen muğlak ruh kavramı, ne ruhu cisimleştirmekle sonuçlanan monist yaklaşımlarda ne de bağımsız ruh-beden düalizmini benimseyen yaklaşımlarda canlıyı cansızdan, hayvanı bitkiden ve insanı hayvandan ayırabilecek bir fark planı yaratabilmektedir. Aristoteles'in esasında ruhu bağımsız bir töz olarak değil, bedenün yetilerinden ibaret olan bir ikinci düzlem olarak kavradığını düşünürsek, Yücefer'in yorumlarının ışığında, Aristoteles'in daha geç dönemlerine ait olduğu kabul edilen, mantığa, etiğe ve siyasete ilişkin çalışmalarının gölgesinde kalan zoolojik incelemelerinin, hayvanların bedenlerini ve dolayısıyla ruhlarını kavramanın ve bunları insana olan farklarıyla kavramanın ilk adımını oluşturduğunu söylemek mümkündür.⁴

Benzer bir şekilde, Richard Sorabji Aristoteles'in Batı felsefesi tarihinde hayvan sorusu açısından bir kriz anı teşkil ettiğini söyleyecektir.⁵ Bu kriz, Aristoteles'in duyumsama ve anlama yetileri arasında sistematik bir ayrımın temellerini atarak insanı us ile tanımlaya koyulmasından kaynaklanır. Sorabji'ye göre her ne kadar Platon'un ruh kavrayışı da usun ruhun diğer kısımlarına egemen olması gerektiği fikri etrafında kurulmuşsa da, Platon'un *Phaedrus*'ta, *Phaedo*'da ve *Timaeus*'ta öne sürdüğü, ruhların bedenler arasında, insandan hayvana ya da hayvandan insana göç edebiliyor olduğu fikri, us temelinde bile olsa insan ile hayvan arasında sistematik bir ayrım yapma imkânını zayıflatmaktadır.⁶ Ruh göçü fikrinin Sokrates öncesi düşünürlerden Pisagor ve Empedokles'in de benimsediğini, bilhassa Empedokles açısından bunun vejetaryen beslenme gereğinin temelini oluşturduğunu biliyoruz.⁷ Her ne kadar Pisagor'un hayvanların kurban edilmesine ve savunduğu vejetaryen beslenme rejimine rağmen kurban etlerinin yenmesine itiraz etmediği yönünde çeşitli anekdotlar mevcut ise de, Empedokles'in hayvanların kurban edilmesi konusunda tavizsiz bir tutum sergilediğini, insanlarla insan dışındaki hayvanlar arasındaki ilişkiyi adaletin alanına dâhil ettiğini söyleyebiliriz. Ancak Platon,

³ Hakan Yücefer, "Bir Beden Ne Yapabilir?: Aristoteles'te Hayvanlar, Beden ve Ruh," *Cogito* 80 (2015): 198.

⁴ Hakan Yücefer, "Bir Beden Ne Yapabilir?", 210.

⁵ Richard Sorabji, *Animal Minds & Human Morals: The Origins of the Western Debate* (Ithaca: Cornell UP, 1995), 7.

⁶ Sorabji, *Animal Minds*, 10-12.

⁷ Gary Steiner, *Anthropocentrism and Its Discontents: The Moral Status of Animals in the History of Western Philosophy* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2005), 45-52.

Pisagor ve Empedokles'in ahlak felsefelerini şekillendiren ruh göçü öğretisine bağlı kalsa da bu öğretiye insanların diğer hayvanlarla olan ilişkisini etkileyecek türden bir rol atfetmemiştir. Sorabji'ye göre krizin ayak sesleri hayvanların kanaat sahibi olup olmadıkları meselesinde Platon ile Aristoteles'in aldığı farklı tutumlarda duyulur.⁸ Platon'un ruh kavrayışında ruhun rasyonel olmayan kısımlarının da kanaat geliştirmesi mümkün olduğundan Platon herhangi bir tereddüde düşmeden hayvanların kanaat sahibi olabileceğini teslim edecektir. Ancak Aristoteles kanaati usun bir fonksiyonu olarak aldığı için, us sahibi olmayan hayvanların kanaat sahibi olması da mümkün değildir. Aristoteles düşüncesinin hayvanları kanaat sahibi olmayan varlıklar olarak tahayyül etmesi onu hayvan davranışlarını açıklama konusunda Platon düşüncesine kıyasla daha sınırlı araçlarla hareket etmeye mecbur, yani daha dezavantajlı bir konumda bırakacaktır.

Ancak Sorabji'nin bu krizi öncelikle Aristoteles'le ilişkilendirmesinden yola çıkarak Batı felsefesi tarihinin hayvan sorusuna ilişkin bütün tereddüt ve çelişkilerini ve bugün hayvanlar ve doğayla kurduğumuz sömürüye dayalı ilişkinin mesuliyetini salt Aristoteles'in omuzlarına yüklemek Aristoteles düşüncesinin açtığı imkânları görmezden gelmek anlamına gelecektir. Aslında insanın diğer hayvanlardan hangi bakımdan ya da bakımlardan farklı olduğu sorusunun sistematik bir şekilde ele alınmaması, bu konudaki tezlerin varsayım düzeyinde kalıp temellendirilmemesi de bir anlamda aynı krizin semptomları olarak görülebilir. Diğer yandan, Sorabji'nin kriz anını Platon'da konumlandırmada tereddüt etmesine neden olan ruh göçü, nihayetinde usun yol göstericiliğinde yaşamamanın bir tür cezası olarak tasavvur edilmesi ve Platon'un ruhun hayvanlardan insanlara hangi koşullar altında terfi edebileceği konusundan bahsetmemesi nedeniyle, insanlar ile diğer hayvanlar arasında keskin bir ayrım yapmaya mani olan felsefi bir manevradan ziyade, insanı diğer hayvanlardan üstün kabul eden bir yaklaşımın parçası gibi görünmektedir. Bu anlamda Aristoteles öncesi felsefede hayvan sorusuna ilişkin bir krizin alt yapısının türlü ihmalkârlıklarla beslenip güçlendirildiğini, Aristoteles'in de basitçe bu kriz potansiyelini gerçekleştirip yüzeye taşıdığını söyleyebiliriz. Nitekim bugün doğa ve hayvanlarla kurduğumuz sömürü ilişkisinin kuramsal temelleri Aristoteles'ten çok, Stoacılar tarafından atılmıştır. İnsan dışındaki hayvanların rasyonel olmadığı fikrine, Platon ve Aristoteles'ten farklı olarak, global bir teleoloji çerçevesinde hayvanların insanlar için var olduğu ilkesini ekleyenler Stoacılar. Stoacılar duyguların da usun onayına tabi olduğunu düşündükleri için, hayvanların ustan mahrum olmaları itibarıyla duygu sahibi de olamayacaklarını söyleyecek denli ileri giderler.⁹ Stoacı kozmoloji, Batı

⁸ Sorabji, *Animal Minds*, 10-11.

⁹ Steiner, *Anthropocentrism and Its Discontents*, 79.

felsefesinde varlıkların sınıflandırılmasında kullanılmış en katı ve insanmerkezci hiyerarşilerden birine ev sahipliği yapar.

Aristoteles'in çalışmalarında insan ile diğer hayvanlar arasındaki us temelli ayrımın belirginleşmesinin kesin bir kronolojisini vermek mümkün olmasa bile, bu ayrımın bütün bir Aristoteles yapıtında aynı katılıkta işlenmediği kolaylıkla tespit edilebilir. Aristoteles'in Platon'un ölümü sonrasında Academeia'nın mezunlarından olan Hermias'ın davetiyle gittiği Asos'taki ve daha sonra Lesbos'taki zoolojik çalışmalarında, etiği ve siyaseti konu alan daha sonraki eserlerinde insana özgü olduğunda ısrar ettiği pek çok nitelik ve yeteneği cömert bir şekilde hayvanlar için de kullandığını görürüz. Aristoteles bu zoolojik çalışmalarında, örneğin, daha sonraları bir erdem olması ve belli bir gelecek vizyonu gerektirmesi itibarıyla rasyonel olan insana özgü bir davranış olarak tasvir edeceği cesareti ya da en azından kanaatin varlığını gerektiren bilgelik ve zekâ gibi birtakım özellikleri insan dışındaki hayvanlara atfetmekten geri durmaz. Kırlangıçların yuva yaparken tıpkı insanlar gibi samanı ve çamuru karıştırmasını, sert malzemeleri yuvanın altına koyarak yuvayı bir temel üzerine inşa etmesini zekâlarının bir ifadesi olarak takdim eder.¹⁰ Koyunu dört ayaklılar arasındaki en aptal hayvan olarak sunması da dört ayaklıların hepten zekâdan mahrum olduğunu düşünmediğine işaret eder.¹¹

Aristoteles'in bu zoolojik çalışmaları ile Lykeion sonrası döneme atfedilen çalışmaları arasındaki uyumsuzluk ve çelişkilerin bir kısmının görüldüğü kadar çözümsüz olmadığı söylemek mümkündür. Örneğin, Ömer Aygün "Aristoteles'te Arı İletişimi" başlıklı makalesinde Aristoteles'in arıların işitme yetisin sahip olup olmadığı sorusuna *Hayvan Araştırmaları*'nda verdiği olumlu yanıt ile *Metafizik*'te verdiği olumsuz yanıt arasındaki görünürdeki çelişkinin aslında arıların iletişimine ilişkin, yer yer günümüz biyolojisiyle de örtüşen özgün bir kavrayışın yansıması olduğunu belirtir.¹² Arıların gürültüyü ya da sesi (*phônê/voice*) işitemediği doğrudur, ancak arılar belli "bir iş birliği talebi barındıran ve süresiz olan bir vızıltı"yı işitebilmekte, yani aslında Aristoteles'in verdiği farklı yanıtlar aynı bir olgunun farklı yüzlerini tasvir ettiğinden birbirleriyle çelişmemektedir.¹³ Ancak Aristoteles'in arılara ilişkin söylediği şeylerde bir çelişki olmadığını gösterdiğimizde dahi, Aristoteles'in zoolojik çalışmalarıyla, metafizik, etik ve politik çalışmaları arasında hayvanların yeteneklerine ilişkin söylenenler bakımından diğer pek çok fark ve uyumsuzluk baki kalır. Söz gelimi Aristoteles *Hayvan Araştırmaları*'nda, tıpkı Platon'un

¹⁰ Aristotle, *Parts of Animals, Movement of Animals, Progression of Animals*, çev. A. L. Peck ve E. S. Forster (Cambridge: Harvard UP, 1998), VIII: 612b20-30.

¹¹ Aristotle, *Parts of Animals*, IX: 610b23.

¹² Ömer Aygün, "Aristoteles'te Arı İletişimi," *Cogito* 80 (2015): 231.

¹³ Ömer Aygün, "Aristoteles'te Arı İletişimi," 239.

Phaedo'da yaptığı gibi,¹⁴ insanlar dışında yaban arılarını, arıları ve karıncaları da, tereddütsüz ve herhangi bir çekince duymaksızın politik hayvanlar olarak nitelerken,¹⁵ daha sonra *Politika*'da insanların doğaları itibarıyla politik hayvanlar olduğunu söylediğinde, insanların, arılardan ve grup halinde yaşayan diğer hayvanlardan daha politik bir hayvan olduğu notunu düşecek ve bu farklılığı yine insanın iyiyi ve kötüyü ayırt etme yeteneğine zemin teşkil ettiğini ifade ettiği rasyonellik ile ilişkilendirecektir.¹⁶ Bu açıdan Aristoteles'in metafizik, etik ve politik çalışmaları, hayvanlarla ilgili söyledikleri bakımından zoolojik çalışmalarıyla açıkça çelişmediği bu gibi durumlarda dahi, oradaki cömert beyanlarından geriye atılmış bir adım gibi görünmektedir. Ancak bülbül örneğinde söz konusu olan geri adımdan çok daha fazlasıdır. Zira Aristoteles sonraki çalışmalarında *logos*u insanın ayırt edici bir özelliği olarak sunarken *Hayvan Araştırmaları*'nda bülbüllerin yavrularına şakımayı öğretebilmelerinden yola çıkarak bülbüllerin şakımasını doğal seslerden ayırt etmekte ve yapay bir dil kategorisi altında değerlendirmektedir.¹⁷

Kuşkusuz Aristoteles'in *Hayvan Araştırmaları*'ndaki tespitlerinin kelimenin düz anlamıyla alınmaması gerektiği, bunların birer yakıştırma, analogi ya da metafor olduğu söylenebilir. Aslında bu uyarıyı *Nikomakhos'a Etik*'te bizzat Aristoteles yapar: hayvanlara “ölçülü” gibi rasyonelliği varsayan erdemleri affettiğinde bunların yalnızca bir metafor olarak görülmesi gerektiğini söyler.¹⁸ Ancak bu noktayı da Aristoteles'in önceki çalışmalarında benimsediği cömert yaklaşımı zamanla terk edişinin bir diğer nişanı olarak almak mümkündür. Nitekim *Hayvan Araştırmaları*'nda Aristoteles insanlar ile diğer hayvanlar arasındaki kimi farklılıkların nitel olduğunu söylerken, kimi farklılıkların yalnızca nicel olduğunu ifade edecektir.¹⁹ Aristoteles'e göre cesaret ve korkaklık nicel türden farklılıklara örnek teşkil eder. Bilgelik ya da zekâ gibi özellikler ise insanlara mahsus olup hayvanlar bunlara benzer ancak bunlardan nitelik bakımından farklı bazı özelliklere sahiptirler. Hâlbuki Aristoteles burada insanların cesaretinden derece farkıyla ayrıldığını söylediği hayvani cesareti daha sonraki çalışmalarında bütünüyle reddetmekle kalmamış, hayvanların insanlarınkinden farklı bile olsa kendilerine has bir zekâyâ sahip olduğu yönünde

¹⁴ Plato, “Phaedo,” *The Collected Dialogues of Plato Including the Letters* içinde, ed. E. Hamilton ve H. Cairns (Princeton: Princeton UP, 1961), 82b.

¹⁵ Aristotle, *History of Animals, Books I-III*, çev. A. L. Peck (Cambridge: Harvard UP, 1965), I:1:488a7-10.

¹⁶ Aristotle, “Politics,” *The Complete Works of Aristotle. The Revised Oxford Translation. One-Volume Digital Edition* içinde, ed. J. Barnes (Princeton: Princeton UP, 1995), 2: 1988.

¹⁷ Aristotle, *History of Animals, Books IV-VI*, çev. A. L. Peck (Cambridge: Harvard UP, 2002), IV: 536b15-20.

¹⁸ Aristotle, “Politics,” *The Complete Works of Aristotle*, 2: 1816.

¹⁹ Aristotle, *History of Animals, Books VII-X*, çev. D. M. Balme (Cambridge: Harvard UP, 1991), VIII: 1: 588a25-31.

yorumlanabilecek çarpıcı fikirlerini sonraki çalışmalarında bütünüyle rafa kaldırmıştır. Bu etik ve politik çalışmalarında Aristoteles'in insanları diğer hayvanlardan keskin sınırlarla ayırmaya koyulmuş olmasına rağmen, hayvanların bedenleri ve ruhları konusunda müspet bir yaklaşım ortaya koyamayıp salt metaforlara talim etmesi Aristoteles'teki krizin en önemli göstergelerindendir.

Aristoteles'in farklı dönemlere ait eserleri arasındaki uyumsuzlukları şimdilik bir yana bırakıp Batı felsefesi tarihinde Aristoteles'le birlikte yerleşikleşmeye başlayan duyumsama yetisi-anlama yetisi ayırımına ve bu ayırımın insan ile hayvan arasında çekilen çizgiyi metaforlara başvurmaksızın açıklama imkânını sağlayıp sağlamadığına yoğunlaşalım. Burada Aristoteles'i ve aslında insan ile diğer hayvanlar arasında yetiler bazında keskin bir ayırım yapmaya girecek herkesi bekleyen zorluk, pek çok hayvanda herhangi bir özel gözlem dahi gerekmesizin gündelik olarak tanık olduğumuz son derece karmaşık davranışları, söz gelimi tanıma, hatırlama ya da bilhassa avcı hayvanlarda gözlemleyebildiğimiz plan yapma davranışlarını gerçek anlamda açıklayabilen bir ayırım tasarlamaktır. Bu açıklamanın, doğruluğu varsayılan bir sonuçtan geriye doğru iletilen ve farkı izah etmekten ziyade ön kabulleri pekiştirmekle kalacak *ad hoc* bir kaçış olmaması gerekmektedir. Hayvanlarda gözlemlenen karmaşık davranışları açıklamak amacıyla sıklıkla başvurulmuş içgüdü kavramının böyle bir kaçışın örneği olduğunu söyleyebiliriz. İçgüdü çoğu zaman karmaşık davranışların ilişkilendirileceği mercii işaret eden bir çözüm olarak sunulsa da, kendi başına bu mercinin kaynaklarına, duyumsama ve anlama yetisiyle olan ilişkisine ilişkin herhangi bir şey söylemediğinden izaha muhtaç unsurlara bir diğerini eklemekten başka bir yenilik getirmez.

Aristoteles'e göre hayvanların rasyonel olmadıkları gibi kanaat sahibi de olmadıklarını ve Aristoteles'in bu iddiasının Sorabji'nin onu Batı felsefesinde hayvan sorusunun seyri açısından bir kriz anı olarak işaretlemesine dayanak oluşturduğunu söylemiştik. Fakat Aristoteles *Bellek Üzerine*'de²⁰ ve *Ruh Üzerine*'de²¹ son derece kritik iki iddia daha ortaya atar. Aristoteles'e göre hayvanların bir kısmı imgelem ve bellek sahibidir. Aristoteles geçmiş bir deneyimin şimdiki zamanda tanınması olarak tanımladığı belleği öğrenmenin koşulu olarak görür. Bu tanım itibarıyla yalnızca zaman duyumu olan canlılar hatırlama yeteneğine sahiptirler. Ancak Aristoteles hatırlayabilen canlılar arasında insanı ayrı bir yere koyar. İnsanların hatırlaması diğer hayvanlardan iki bakımdan ayrılır. İlk olarak, insan dışındaki hayvanlarda bellek yalnızca tikeller düzeyinde işler. Geçmişten gelen imgeler çeşitli deneyimlerden soyutlanarak ulaşılmış bir tümel statüsünde değildir, zira bu tür bir soyutlama ancak anlama

²⁰ Aristotle, "On Memory," *The Complete Works of Aristotle*, 453a5-15.

²¹ Aristotle, "On the Soul," *The Complete Works of Aristotle*, 3.3: 428a10 ve 3.10: 433b28-30.

yetisinin varlığında gerçekleşebilir. İkinci fark ise hayvanların geçmiş bir imgeyi geri çağırabilmek için bir dış uyarana gereksinim duyması, buna karşın insanların aktüel herhangi bir uyarana olmadığında da, diledikleri zaman geçmiş deneyimlerini şimdiye taşıyabilmeleridir. Örneğin, Aristoteles'e göre bir insan önceki gün yediği kurabiyeği hatırlamak için hiçbir uyarana ihtiyaç duymazken, bir köpeğin önceki gün yediği kurabiyeği hatırlayabilmesi için kurabiyeği yeniden görmesi gerekir. Bu iki farktan dolayı Aristoteles *Bellek Üzerine*'de insanların hatırlama faaliyeti için anımsama tabirini kullanacaktır.²²

Ne var ki Aristoteles'in yaptığı bu ayrımlar birlikte düşünüldüğünde, son derece basit ve gündelik kimi hayvan davranışları, söz gelimi bir köpeğin işten dönen ev sahibini tanıması dahi, açıklanması güç durumlar haline gelir. Özellikle tanıma ediminin genel bir kümenin mensubu olarak tikele yönelik gerçekleştiği durumlarda, mesela bir ceylanın geçmiş deneyimlerinin ötesine geçip farklı avcı türlerini tanıyabilmesi örneğinde, zorunlu olarak, kavramsal düzeyde olmasa dahi belli bir düzeyde soyutlama gerçekleştiğini teslim etmek gerekecektir. Aristoteles'in hayvanları duyumsama yetisine hapsetmesinin felsefi maliyeti işte bu gibi sıradan hayvan davranışlarını açıklarken belirginleşir. Aristoteles ve yorumcuları, bu gibi karmaşık hayvan davranışlarını açıklarken duyumsama yetisine müracaat etmekle yetinmek ve bunun sonucunda da duyumsama yetisinin kapsamını, çoğu zaman duyumsamayı anlama yetisiyle fazlasıyla yakınlaştırmak pahasına, genişletmek zorunda kalırlar.

Burada insan dışındaki hayvanları anlama yetisinden mahrum kabul eden Aristoteles düşüncesinin hayvanlardaki tanıma edimini açıklama konusundaki sınırlılıklarını göstermek için Steiner'i takip ederek iki güncel Aristoteles yorumcusunun bu minvalde getirdiği çözüm önerilerine değinmek istiyorum.²³ Sorabji'nin yorumuna göre Aristoteles'te duyumsamanın önermesel bir yapısı vardır. Dolayısıyla duyum bir duyuşsal veriler toplamı değil, bu verilerle oluşmuş önermelerdir. Söz gelimi, masa duyumu, renk, şekil, büyüklük ya da sayı gibi nitelikleri barındırdığı gibi, aynı zamanda "bu bir masadır" formuna bürünmüştür. Sorabji duyumu bu şekilde kavramanın anlama yetisine başvurmaksızın tanıma edimini açıklamayı sağlayacağı kanaatindedir. Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'deki bir duyumun kendisine ait bilinci kendi içinde barındırdığı argümanı göz önünde bulundurulursa,²⁴ Sorabji'nin bu çözüm önerisinin Aristoteles'in kurduğu çerçeveyeyle belirgin bir uyumsuzluk gösterdiği söylenemez. Aristoteles'in duyumun kendi içinde yanılmasının mümkün olmadığı anlayışıyla beraber düşündüğümüzde, Sorabji'nin bu çözümünün yanılğılarımızı duyumun içeriğini oluşturan verilerden ziyade bu verilerin ortaya çıktığı önerme biçimine ait bir kusur olarak, yani yine Aristoteles ile açıkça bir

²² Aristotle, "On Memory," *The Complete Works of Aristotle*, 453a8-15.

²³ Steiner, *Anthropocentrism and Its Discontents*, 64-71.

²⁴ Aristotle, "On the Soul," *The Complete Works of Aristotle*, 425b10-15.

çelişkiye düşmeksizin açıkladığı düşünülebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Sorabji'nin yorumunun Aristoteles'in epistemolojisiyle ne denli örtüştüğü değil, duyumsama yetisi ile anlama yetisi arasında yapılan keskin ayırımın, hayvan davranışlarını açıklamaya çalışırken ne ölçüde korunabildiğidir. Çünkü bu açıklamalar, kaçınılmaz olarak, duyumsama yetisine ilk planda anlama yetisine ait olduğu düşünülecek birtakım öğelerin takdim edilmesini gerektirir. Steiner'in da dikkat çektiği üzere, Sorabji'nin Aristoteles'te duyumun formuna ilişkin yorumu, yani duyumun önermesel ya da yüklemli bir formda olduğu savı, duyumu dilselleştirmekten başka bir şey değildir.²⁵ Öyleyse burada söz konusu olan, esasen anlama yetisinin alanına ait olan ve anlama yetisinin duyumsama yetisinden temel farkını teşkil eden dil ya da konuşma yeteneğinin hayvanlardaki tanıma davranışını açıklamak için bir model olarak duyumsama yetisine transfer edilmesidir. Üstelik Sorabji'nin bu çözüm önerisi yalnızca tikellerin tanınması ya da hatırlanması durumunda işe yarayacaktır, zira bir tikelin bir genelliğin örneği olarak tanınması gibi durumlarda söz konusu olan soyutlama ya da soyutlama benzeri mekanizmaya herhangi bir açıklama getirmekten uzaktır.

Aristotelesçi çerçeveye sadık kalarak hayvan davranışlarını açıklamaya ilişkin bir diğer girişimi Martha Nussbaum'da görürüz. Her ne kadar Nussbaum'un çözümü de zorunlu olarak duyumsama yetisinin kapsamını genişletmeye dayansa da, Sorabji gibi dili duyumsamanın modeli haline getirecek bir hamle yapmaz. Nussbaum duyumsamadan gelen dağınık verilerin, bilhassa tikelin genelin örneği olarak tanındığı durumlarda, hatırlama ve tanıma edimlerinde kullanılabilmesi için gerekli olan birliği imgelemen sağladığını savunur.²⁶ Tanıma edimi de, dolayısıyla, imgelemen geçmiş duyumlardan yola çıkarak oluşturduğu bir birliğin şimdiki zamanda hatırlanmasından ibarettir. Nussbaum'a göre imgelem duyulardan toplanan verilerin yorumlanmasını üstlenir, ancak bu yorumlama duyusal verileri önerme formuna sokmaz ya da dilsel herhangi bir işleme müracaat etmez.²⁷ Bu yorumlama sayesinde, önceki örneği sürdürecektir olursak, bir köpek kurabiye gördüğünde bu kurabiyeyi oluşturan duyu yığınına dağınık şekilde değil, belli bir birlik halinde duyumsar. Köpek şu anda gördüğü kurabiyeden yola çıkarak daha önce yediği bir kurabiyeyi hatırladığında ise şimdiki zamanda duyumsadığı bu birlik ile geçmişte duyumsadığı birlik arasında bir denklik kurar. Nussbaum, Aristoteles'in kırmızı çizgisini gözetir, yani insan dışındaki hayvanların hatırlama süreçlerinde herhangi bir tümelin rol almadığı fikrine sadık kalır. Üstelik Aristoteles'in kimi hayvanlarda da bulunduğunu teslim ettiği imgeleme birlik kazandırma işlevi yükleyerek hatırlamayı tikel düzeyinde tutmak ile ilgili

²⁵ Steiner, *Anthropocentrism and Its Discontents*, 65.

²⁶ Martha Nussbaum, *Aristotle's De Motu Animalium* (Princeton: Princeton UP, 1978), 258-9.

²⁷ Steiner, *Anthropocentrism and Its Discontents*, 67.

sorunları da aşar. Gelgelelim Nussbaum da tanımayı artık bir birliğin geri çağırılması olarak tanımlaması itibarıyla, bir sorunu çözerken diğer pek çok mevcut sorunu göz ardı ettiği gibi ardında da çözülmesi gereken yeni sorunlar bırakır. Söz gelimi Aristoteles'in bellek ile anımsama arasında yaptığı ayrım, hayvanlara ilişkin gündelik gözlemlerle uyuşmamaktadır. Kedi, köpek gibi evcil hayvanların, fiziksel ihtiyaçları karşılandığında dahi, uzun süre eve uğramayan sahiplerini özlemeleri, herhangi bir aktüel uyaran olmadığı durumda da geçmiş deneyimlerle oluşturulmuş olan bir birliği geri çağırabildiklerini göstermez mi? Eğer bu geri çağırma özlenen kişinin yerine geçen, onu çağırıştıran başka tikel nesneler yoluyla oluyorsa, Aristoteles'in aktüel bir uyaranın olup olmaması temelinde yaptığı ayrımın işlevini yitirmesi bir yana, hatırlama sürecinde farklı tikellerin birbirlerinin yerine nasıl geçebildiği hususu da açıklanması gereken yeni bir sorun olarak karşımıza çıkacaktır. Dahası, tanımaya ve hatırlamaya ilişkin bütün bu sorunların hayvanların yalnızca geçmiş deneyimleriyle olan ilişkilerini açıklamaya ilişkin bir tartışmaya ait olduğunu göz önünde bulundurursak, Nussbaum'un sunduğu özgün imgelem anlayışının mevcut haliyle bilhassa avcı hayvanların şimdiki eylemlerinin gelecekteki olası sonuçlarını hesaba katan, planlama benzeri davranışlarını açıklama konusunda herhangi bir fayda sağlamayacağı açıktır. Her halükârda vardığımız nokta kapsamı genişletilmiş ve anlama yetisiyle fazlasıyla benzer özellikler gösteren bir duyumsama yetisi gibi görünmektedir.

Aslında hep başladığımız noktaya, Aristoteles'in *Hayvan Çalışmaları*'ndaki metaforlarına geri dönüyoruz. Nasıl ki Aristoteles *Hayvan Araştırmaları* gibi erken dönem zoolojik çalışmalarında hayvanların yeteneklerinden bahsederken sıklıkla metaforlara müracaat ediyorsa, Sorabji ve Nussbaum gibi çağdaş Aristoteles yorumcuları da kompleks hayvan davranışlarını Aristotelesçi çerçeveye sadık kalarak açıklamaya çalışırken duyumsama yetisine anlama yetisinden ödünç alınmış birtakım unsurları entegre etmek zorunda kalmakta ve duyumsama yetisiyle anlama yetisi arasındaki sınırın silikleşmesine yol açmaktadırlar. Aristoteles ve yorumcuları insan dışındaki hayvanları anlama yetisinin ve rasyonelliğin alanından men etme konusundaki ısrarlarının faturasını kendilerini karmaşık hayvan davranışlarını yalnızca rasyonellik metaforlarıyla açıklayabilen bir çerçeveye mahkûm ederek ödemektedirler.

Kaynakça

- Aristotle. *The Complete Works of Aristotle. The Revised Oxford Translation. One-Volume Digital Edition.* ed. J. Barnes. Princeton: Princeton UP, 1995.
- . *History of Animals, Books IV-VI.* çev. A. L. Peck. Cambridge: Harvard UP, 2002.
- . *History of Animals, Books VII-X.* çev. D. M. Balme. Cambridge: Harvard UP, 1991.
- . *History of Animals, Books I-III.* çev. A. L. Peck. Cambridge: Harvard UP, 1965.
- . *Parts of Animals, Movement of Animals, Progression of Animals.* çev. A. L. Peck ve E. S. Forster. Cambridge: Harvard UP, 1998.
- Aygün, Ömer. “Aristoteles’te Arı İletişimi”. *Cogito* 80 (2015): 229-242.
- Derrida, Jacques. “‘Eating Well’, or the Calculation of the Subject: An Interview with Jacques Derrida”. *Who Comes After the Subject?* içinde. ed. E. Cadava, P. Connor ve J-L. Nancy, 96-119. New York & Londra: Routledge, 1991.
- Nussbaum, Martha. *Aristotle’s De Motu Animalium.* Princeton: Princeton University Press, 1978.
- Plato. *The Collected Dialogues of Plato Including the Letters.* ed. E. Hamilton ve H. Cairns. Princeton: Princeton UP, 1961.
- Sorabji, Richard. *Animal Minds & Human Morals: The Origins of the Western Debate.* Ithaca: Cornell UP, 1995.
- Spivak, Gayatri C. *Madun Konuşabilir mi?* çev. D. Hattatoğlu, G. Ertuğrul ve E. Koyuncu. Ankara: Dipnot, 2016.
- Steiner, Gary. *Anthropocentrism and Its Discontents: The Moral Status of Animals in the History of Western Philosophy.* Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2005.
- Yücefer, Hakan. “Bir Beden Ne Yapabilir?: Aristoteles’te Hayvanlar, Beden ve Ruh.” *Cogito* 80 (2015): 196-228.
-

Authors' Biographies

Adem Gergöy 1988'de Kars'ta doğdu. İstanbul Kartal Süleyman Demirel Lisesi'nden 2005 yılında mezun oldu. Kocaeli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü "Kültür Sözlüğü: Turgut Uyar'ın Dünyanın En Güzel Arabistanı" bitirme tezi ile 2011 yılında tamamladı. 2013 yılında başladığı İ.D. Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü'nde yüksek lisans öğrenimini "Bilge Karasu'nun Hayvanları: Etik ve Politik Karşılaşmalar" tez çalışması ile tamamladı. 2015-2017 yılları arasında aynı üniversitenin Türkçe Birimi'nde yarı-zamanlı öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2018'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi Türk Dili Bölümü'nde yarı-zamanlı öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı ve halen devam etmektedir. Öncelikli ilgi alanları arasında Osmanlı/Türk romanı ve 20. yy. Türk romanı, hayvan çalışmaları, görmenin temsili, Türk Edebiyatında mekân politikaları bulunmaktadır.

Defne Türker Demir received her BA in Western Languages and Literatures from Boğaziçi University, her MA in English Language and Literature from Doğu University, and her PhD in American Culture and Literature from Istanbul University, Turkey. At present she is an Assistant Professor at Kültür University, teaching at the Department English Language and Literature, with a focus on Post-Colonial and Post-Modern Literatures. She has presented at conferences, and visited universities and institutes as an invited speaker in the US and Europe, giving talks mainly on Cultural History. Her research and publications focus on self-writing and ethnicity. She has published book chapters in the US, in France, and in Turkey.

Emre Koyuncu doktora derecesini 2014 yılında Purdue University'den aldı. Yayınları başta hayvan çalışmaları olmak üzere çeşitli yönleriyle Foucault, Deleuze ve Spinoza düşüncesine yoğunlaşır. Gilles Deleuze'un Foucault ve Fark ve Tekrar kitaplarını P. Burcu Yalım ile birlikte Türkçeye çevirmiştir. Halen Orta Doğu Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde yarı-zamanlı öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Ezgi Hamzaçebi lisansını Boğaziçi üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı. Yüksek lisansını Boğaziçi'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yaptı. Yüksek lisans tezinde Sema Kaygusuz'un *Yere Düşen Dualar* metniyle Birhan Keskin'in *Yeryüzü Halleri*'nde insan olmayan varlıkların temsillerinin etiği meselesini ve insan merkezci olmayan bir bakışın imkanlarını araştırdı. Şu anda, yine Boğaziçi Üniversitesi'nde aynı bölümde doktora programına devam etmektedir.

Fatih Altuğ İstanbul Şehir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde öğretim üyesidir. *Kapalı İktisat Açık Metin* kitabını yazarı, *Tanzimat ve Edebiyat* kitabının editörlerinden biridir.

Selver Sezen Kutup 2015 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümünden lisans derecesini almıştır ve aynı üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Henüz tamamlanmamış tezinde Sevim Burak'ın *Ford Mach I* metninde insan olmayan varlıkların failliğini çalışmaktadır. FMV Işık Üniversitesi'nde yarı zamanlı öğretim görevlisi ve Altyazı Aylık Sinema Dergisi'nde musahhihtir. Hayvan çalışmaları, posthumanizm, affect teori ve edebiyat-etik ilişkisi akademik ilgi alanları arasındadır.
